

Mısır birliklerinin başında Kırım Harbi'ne katıldı. İki buçuk yıl Kırım, İstanbul ve Gümüşhane'de görev yaptı, bu arada Türkçe öğrendi.

28 Mayıs 1866'da Mısır verâset usulünün değişmesini sağlayan ve padişah-tan "hidiv" unvanını alan (2 Haziran 1866) İsmâil Paşa zamanında yıldızı tekrar parladı. Fransa'ya birlikte gidip orada iken samimi dost olduğu Hidiv İsmâil, onu birbiri arkasından yüksek idarî görevlere getirdi. Böylece Ali Paşa önce Okullar genel müdürü, arkasından da Çalışma ve Evkaf nâzırı oldu (1867); kısa bir süre sonra demiryollarının idaresi görevi de bunlara ilâve edildi. Bütün me-saisini bu görevleri yerine getirmek için harcayan Ali Mübârek, İsviçreli pedagog Dr. Dor Bey'in görüş ve yardımlarından faydalanarak Mısır maarifinin bugün da-hi uygulanan ana ilkelerini tesbit etti. Onun mekteplerin ıslahı konusunda ha-zırladığı rapor, Mısır maarifine yeni bir düzen vermek için yapılan ilk gerçek te-sebbüs olup kendisinden sonra gelen bütün ıslahatçılar için de yol gösterici olmuştur. Bu konuda Fransa'daki Ecole Normale Supérieur'u örnek alarak Öğ-retmen Okulu (Dârü'l-ulûm), ayrıca Ya-bancı Diller Okulu, İdarecilik ve Muha-sebe Okulu gibi modern okullar açtı. Mısır Millî Kütüphanesi'ni (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye) kurdu (1870). Matbaalar tesis ederek buralarda okul kitapları bastır-dığı gibi ilmî dergiler de (meselâ *Ravza-tü'l-medâris*) neşretti. Kahire yakınında Nil üzerinde baraj yaptırarak (el-Kanâtî-rü'l-hayriyye) sulama kanallarının ıslahı, demiryolu ağının genişletilmesi, başta Kahire olmak üzere şehirlerin imarı gi-bi çeşitli mühendislik ve bayındırlık hiz-metlerinde bulundu.

Ali Mübârek'in olumlu faaliyetlerini çekemeyen rakipleri, sonunda Hidiv İs-mâil ile arasını açtılar. Bir süre bütün görevlerinden ayrılarak evine çekildiyse de daha sonra tekrar eski görevlerine getirildi. 1878 Ağustosunda kurulan Nu-bar Paşa kabinesinde Maarif ve Çalışma bakanı olarak görev aldı. 1879 Martın-da kurulup Nisanında düşen Tefvîk Paşa kabinesinde de aynı bakanlıklara ge-tirildi. Şerif Paşa kabinesinde görev al-madıysa da aynı yılın eylül ayında kuru-lan Riyaz Paşa kabinesinde Çalışma ba-kanlığı yaptı. Bu son bakanlığı dönemin-de baş gösteren Urâbî Paşa ihtilâli'ni

desteklemeyen Ali Mübârek, 1881 yılın-da bu ihtilâlin baskısıyla kabine düşün-ce görevinden ayrıldı. İngilizler'in Mısır'ı istilâsından (1882) hemen sonra kuru-lan Şerif Paşa'nın dördüncü kabinesin-de yine Çalışma bakanı oldu; 1884 Oca-ğına kadar bu görevde kaldı. Son idarî görevi 1888-1891 yılları arasındaki Ma-arif nâzırlığıdır. Daha sonra evine çeki-len Ali Mübârek 14 Kasım 1893 tarihin-de Kahire'de öldü.

Ali Mübârek Mısır'da Mehmed Ali, İb-râhim, Abbas, Said, İsmâil, Tefvîk ve Ab-bas Hilmi paşaların devrini idrak eden nâdir simalardandır. Mısır maarifinde yaptığı ıslahatçı-yenilikçi hizmetleri ve *el-Hıttâtü't-Tevfîkîyyetü'l-cedide* (Kahi-re 1306) adlı yirmi ciltlik eseriyle tanın-mıştır. Makrîzî'nin *el-Hıttât*'ının modern bir benzeri olan eser pek çok kişinin yardımı ile meydana getirilmiştir. Ese-rin ilk altı cildi Kahire'ye, 7. cildi İske-nderiye'ye, 8-17. ciltleri Mısır'ın belli baş-lı diğer şehirlerine, 18. cildi Nil ölçekle-rine (mekâyis), 19. cildi barajlarla sulama kanallarına, 20. cildi de ölçü-tartı ve paralara dairdir. Şehirlerin anlatıldığı ciltlerde o şehirlerden yetişmiş veya oralarda gömülü meşhur kişilerin hal tercümeleri de yer almaktadır. 9. cildin "Birinbâl" maddesinde kendi biyografi-si de bulunmaktadır (s. 37-61). Hal ter-cümeleri için kaynakları Sehâvî, Şa'rânî, Süyûtî, Muhibbî ve Cebertî'nin kaynak-larıdır. Faydalı bir derleme olmakla bir-likte ihtiyatla kullanılması gereken eser-de tarihî ve arkeolojik bilgiler için Ba-tı kaynakları da kullanılmıştır. 1969'da ikinci baskısı yapılan eserin 1980'de baş-layan üçüncü baskısı (ofset) halen de-vam etmektedir. Diğer eserleri şunlar-dır: *Haķâ 'ıku'l-aķbâr fi evşâfî'l-bihâr* (Kahire 1287); *Tenvîrül-efhâm fi tegaz-zîl-ecsâm* (Kahire 1289); *Nuķbetül-fıkr fi tedbîri Nîli Mısr* (Kahire 1298); *Ale-mü'd-dîn* (İskenderiye 1299/1882); *el-Mîzân fi'l-akıyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân* (Kahire 1309); *Hulâşatü târîhi'l-'Arab* (Louis Pierre Sédillot'un 1854'te Paris'te neşredilen *Histoire des Arabes* ad-lı eserinin tercümesi, Kahire 1309); *Taķ-rîbü'l-hendese* (Kahire 1289); *Havâş-şü'l-a'dâd* (Kahire 1289); *Tezkiretül-mühendisîn* (Kahire 1290-1293); *Târî-ku'l-hicâ' ve't-temrîn* (Kahire 1868); *el-Müzâhame ve te'sîruhâ fi'l-irtikâ' il-beşerî*; *Âşârü'l-İslâm fi'l-medeniyye*

ve'l-'umrân; *Coğrâfiyyetü Mısr* (Kahi-re 1894); *Şerhu'l-hadîşî's-şerif 'İ'mel li-dünyâke ke enneke ta'îşü ebeden*».

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıttâtü't-Tevfîkîyye*, Ka-hire 1306, IX, 37-61; Muhammed Ahmed Hal-fullah, *Ali Mübârek ve âşâruh*, Kahire 1958; Muhammed Abdülkerîm, *Ali Mübârek: hayâ-tühâ ve me'âşiruh*, Kahire 1958; Saîd Zâ-yid, *Ali Mübârek ve a'mâlüh*, Kahire 1958; Mu-hammed Abdülcelil, *Ali Mübârek: hayâtühâ ve me'âşiruh*, Kahire 1962; Mahmûd eş-Şer-kâvî — Abdullah el-Müşid, *Ali Mübârek: ha-yâtühâ ve da'vetühâ ve âşâruh*, Kahire 1962; C. Zeydan, *Meşâhîru's-şark*, Kahire 1902, II, 32-39; J. Heyworth — Dunne, *An Introduction to the History of Education in Modern Egypt*, London 1938; Ahmed İzzet Abdülkerîm, *Târî-ku't-ta'îtm fi Mısr*, Kahire 1945; Brockelmann, *GAL*, II, 634; *Suppl.*, II, 733; Ahmed Emin, *Zü'amâ'ü'l-ıslâh*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî), s. 184-202; Yûsuf Esad Dâğır, *Meşâdi-rü'd-dirâsâtî'l-edebiyye*, Beyrut 1972, III/2, s. 869-872; G. Delanoue, *Moralistes et politiques musulmans dans l'Égypte du XIXe siècle*, Caire 1982, s. 488-559; K. Völlers, *ZDMG* (1893), s. 720 vd.; a.mlf., "Ali Paşa", *IA*, I, 340-341; a.mlf., "Ali Pasha Mubarak", *ÉI²* (İng.), I, 396; Haim Shaked, "The Biographies of 'ulamâ' in Mu-bârak's Khitat as a source for the History of the ulamâ in nineteenth - Century Egypt", *AAS*, VII (1971), s. 41-76; Abdülazîz eş-Şinnâvî, "el-Hıttâtü't-Tevfîkîyye li-'Ali Mübârek", *Tİ*, IV/2, s. 849-893.

KÂZIM YAŞAR KOPRAMAN

ALİ b. RABBEN et-TABERİ

(علی بن ربن الطبری)

Ebü'l-Hasen Ali b. Sehl Rabben et-Taberî
(ö. 247/861'den sonra)

Önlü hekim
ve dinler üzerinde
mukayeseli çalışma yapan
ilk âlimlerden.

Taberistan'ın Merv şehrinde kültürlü ve dindar bir hristiyan ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmediği gibi, klasik kaynakların ve modern araştırmaların onun hayatı ve ailesi hakkında verdikleri bilgiler de eksik ve kısmen yanlıştır. Nitekim yahudi din büyükleri-ne verilen *rabben* (rabbi) unvanının bir hristiyan olan babası Sehl'e de verilmiş olması, onun yahudi kökenli olduğu ka-naatine yol açmış, ayrıca bu unvanın kay-naklarda farklı şekillerde yer almış ol-ması da bazı yanlış anlamalara sebep ol-muştur. Meselâ bu konuda en eski kay-naklardan biri olan Taberî onun adını

ve nisbesini Ali b. Rabben en-Nasrânî şeklinde doğru olarak tesbit ettiği halde Mes'ûdî "Ali b. Zeyd", İbnü'n-Nedîm "Ali b. Sehl b. Rabbel", Yâkût "Ali b. Zeyn (Rezîn)", İbnü'l-Kiftî "Ali b. Rabben" olarak zikretmektedirler.

Onun yahudi olduğu hususundaki yanlış bilginin ilk defa İbnü'l-Kiftî'den kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim o bu konuda şöyle demektedir: "Taberistanlı bir yahudi hekim olan Rabben, astronomi ve matematik ilimleriyle yahudi şeriatını çok iyi bilen ve aynı zamanda felsefî eserleri bir dilden diğerine tercüme eden bir âlimdi. Irak'a gidip Sâmerrâ'da yerleşen oğlu Ali ise meşhur hekimdi. er-Rabben, er-rabin ve er-râb kelimeleri de yahudi ilâhiyatında önde gelen kimselere verilen isimlerdendir" (*İh-bârü'l-'ulemâ*, s. 167). Halbuki Ali b. Rabben *ed-Dîn ve'd-devle* adlı eserinde kendisinin hristiyan olduğunu açıkça belirtmekte (s. 98), babasına Rabben unvanının verilmesini ve bu kelimenin anlamını *Firdevsü'l-ḥikme* adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır: "Babam Merv şehrinin kâtiplerinden, soylu, kültürlü, iyilik seven, tıp ve felsefe kitaplarını çok iyi anlayan biriydi. Fakat atalarının sanatından çok tıba öncelik tanırdı. Gayesi, bunu övünç ve kazanç vesilesi yapmak değil dinî ve mânevî açıdan tatmin olmaktı. Bu sebeple kendisine Rabben lakabı verilmişti. Bunun anlamı "büyüğümüz ve muallimimiz" demektir (s. 1). Ayrıca *er-Red 'ale'n-naşârâ* adlı eserinde de yetmiş yaşına kadar hristiyan olarak yaşadıkdan sonra İslâm'ı seçtiğini söylemektedir. Bununla beraber bazı oryantalistler ondan yahudi asıllı bir hekim bazıları da Arapça yazar yahudi bilgini diye söz ediyorlarsa da (bk. Juden, s. 194), yukarıda adı geçen eserleri yayımlandıktan sonra bu gibi iddiaların ilmi bir değeri kalmamıştır.

Modern araştırmalarda Ali b. Rabben'in doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili olarak verilen bilgilerin de yanlış olduğuna işaret etmek gerekir. Meselâ Brockelmann'a göre 192 (808), Meyerhof'a göre ise 193 (809) yılında doğmuştur. Ne var ki *Firdevsü'l-ḥikme*'de yer alan bir ifadeden, onun yukarıda zikredilen tarihlerden daha önce doğduğu anlaşılmaktadır. O burada şöyle diyor: "Taberistan'da babamla beraber akşam duasını yaparken gök yüzünde büyük bir sütun şeklinde ateş gördüm. Bu hadise üzerinden çok geçmeden hüküm-

darın başı belâya girdi ve topraklarının bir kısmını kaybetti" (s. 518-519). İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr gibi kaynaklar bu olayın Halife Mehdî zamanında, Vandad Hürmüz Taberistan hükümdarı iken 167 (783-84) yılında meydana geldiğini bildirdiklerine, ayrıca Ali b. Rabben'in olayı hatırlayacak yaşta bulunduğu göre doğumunun 155-160 (772-777) yılları arasında olması gerekmektedir.

Küçük yaşlarından itibaren babası Sehl'den tıp, tabiat ilimleri, matematik, felsefe ve edebiyat alanlarında öğrenim gördü. Eserlerinden anlaşıldığına göre devrinin ilim ve kültür dillerinden olan Arapça, Farsça ve Süryânîce'yi, az da olsa İbrânîce ve Grekçe'yi biliyordu. Meselâ Arapça olarak kaleme aldığı *Firdevsü'l-ḥikme*'yi sonradan Süryânîce'ye tercüme etmiştir. Hayatını hekimlik yaparak kazanan Ali b. Rabben bir müddet Taberistan Valisi Mazyâr b. Kârin'in kâtipliğini yaptı ve bu sırada adı geçen eserini telifle başladıysa da ancak Sâmerrâ'da bitirebildi. 859 yılında isyan eden Mazyâr yakalanıp idam edilince o da Merv'den ayrılp Irak'a gitmek zorunda kaldı. Kusa zamanda Halife Mu'tasım'ın gözdeleleri arasına girerek Sâmerrâ'da onun divan kâtipliğini yaptı. Her ne kadar İbnü'l-Kiftî ve İbn Ebû Usaybia gibi kaynaklar, onun Irak'a giderken Rey şehrinde bir süre kaldığını ve orada tabiat felsefesinin İslâm dünyasındaki temsilcisi sayılan ünlü hekim Ebû Bekir er-Râzî'yi yetiştirdiğini kaydetmekte ve bazı çağdaş yazarlar bu bilgiyi tekrarlamakta ise de (bk. Muhammed Kürd Ali, *MMiAdm.*, s. 304-306) bu mümkün değildir; çünkü Ali b. Rabben öldüğü zaman Râzî henüz doğmamıştı.

Ali b. Rabben asıl şöhretine Halife Mütevekkil zamanında kavuşmuş, onun hekimî ve nedimî olmuştu. Nihayet halifenin teşvik ve tavsiyesiyle müslüman olmuş ve Mütevekkil ona "mevlâ emîrül-mü'minîn" unvanını vermiştir. Her ne kadar İbnü'n-Nedîm onu Halife Mu'tasım'ın teşvikiyle Müslümanlığı kabul etmiş gösteriyorsa da *ed-Dîn ve'd-devle* adlı eserinin sonunda kendisi, hidayetine vesile olduğu için Mütevekkil'e dua etmektedir (s. 210).

Kaynaklarda ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Ancak Halife Mütevekkil zamanında (847-861) yetmiş yaşlarında müslüman olduğuna ve ondan sonra

bazı eserler kaleme aldığına göre 860 yılı civarında vefat ettiği söylenebilir.

Eserleri. Ali b. Rabben'in çoğu tıp alanında olmak üzere on iki eser yazdığı bilinmektedir. Ancak bunlardan sadece üçü günümüze kadar gelmiş ve ilmî neşirleri yapılmıştır. 1. *Firdevsü'l-ḥikme*. İslâm tıbbının en önemli kaynaklarından biri olan bu eserin telifine Merv şehrinde başlayan müellif, eser üzerinde uzun yıllar çalıştıktan sonra onu ancak Sâmerrâ'da tamamlayabilmiş, daha sonra da Süryânîce'ye çevirmiştir. Genel başlık olarak yedi nev'e, her nev'i makalelere ve makalelere de bablara ayrılarak telif edilmiş olan eser Hint, İran, Yunan ve Arap tıbbına ait bol malzeme ihtiva etmektedir. Başta Ali b. Abbas el-Mecûsî, Ebû Bekir er-Râzî, İbn Sînâ ve Bîrûnî olmak üzere birçok hekim ve kültür tarihçisi için kaynak teşkil eden bu eseri ilk defa Muhammed Zübeyr es-Siddîki 1928 yılında Berlin'de yayımlamıştır. Her ne kadar İbnü'n-Nedîm ve İbnü'l-Kiftî onun *el-Künnâşü'l-ḥadrâ* adlı bir eserinden söz ediyorlarsa da bu *Firdevsü'l-ḥikme*'den başkası değildir. Nitekim kitabının baş tarafında yer alan, "Bu künnâşın adı *Firdevsü'l-ḥikme*, lakabı ise, bahrü'l-menûfi" ve şemsü'l-âdâbdır" (s. 8) tarzındaki ifadesinden bunu anlamak mümkündür. 2. *er-Red 'ale'n-naşârâ*. Hristiyanlığa karşı bir reddiye olan bu eserin giriş kısmında müellif hayatının yetmiş yılını hristiyan olarak yaşadıkdan sonra İslâm dinini seçip hidayete erdiğini anlatır. Daha sonra bu kitabı yazmaktaki gayesinin Allah'ın rızasını kazanmak ve bir de hristiyanları uyarmak olduğunu söyler. Ali b. Rabben'in aynı zamanda bir hristiyan teologu olması, kendisine diğer semavî kitaplarla Kur'ân-ı Kerîm arasında rahatlıkla mukayese yapma imkânı kazandırmış ve dolayısıyla onun bu eseri diğer reddiyelerden daha başarılı kabul edilmiştir. *en-Neşâ'ih* adıyla da tanınan bu kitaba Sâfi b. Assâl adlı bir Kuptî müellif reddiye yazmıştır. Onun *eş-Şaḥâ'ih fi cevâbi'n-Neşâ'ih* ve *Nehcü's-sebîl fi taḥcîli muḥarriḥi'l-İncîl* (iki eser bir arada, Kahire 1926-1927) isimli iki reddiyesinden birincisinin hangi esere karşı yazıldığı zikredilmiyorsa da *er-Red 'ale'n-naşârâ* ile karşılaştırılınca buna cevap olmak üzere kaleme alınmış olduğu anlaşılır. *er-Red 'ale'n-naşârâ* I. A. Khalifa ve W. Kutsch tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1959). Ancak Khalil Samir yazdığı bir makalede eseri İbn As-

sâl'in reddiyesiyle karşılaştırmış ve eserin yarısının eksik olduğunu, İbn Assâl'in kitabından faydalanarak daha mükemmel bir metnin meydana getirilebileceğini göstermiştir. 3. *ed-Dîn ve'd-devle**. Ali b. Rabben'in müslüman olduktan sonra İslâm'ın hak din, Kur'an'ın Allah kelâmı ve Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu, Tevrat ve İnciller'de Hz. Peygamber'in gönderileceğine dair yalnız işaret değil sarâhatin bulunduğunu ispat etmek maksadıyla kaleme aldığı bu eser, konu ve muhteva açısından *er-Red 'ale'n-naşârâ*'dan daha mükemmeldir. Eser, Âdil Nuveyhiz tarafından geniş dipnotları ilâvesiyle neşredilmiştir (Beyrut 1973).

Ali b. Rabben'in günümüze intikal etmeyen veya henüz bulunamamış olan diğer eserleri şunlardır: *Tuḥfetü'l-mülûk, fi'l-Emsâl ve'l-âdâb 'alâ mezâhibi'l-Fürs ve'r-Rûm ve'l-'Arab, Menâfi 'u'l-eṭ'ime ve'l-eşribe ve'l-'akâkîr, Hıfzû's-şihḥa, Kitâb fi'l-ḥacâme, Kitâb fi ter-tîbi'l-ağziye, Kitâb fi'r-rukâ, Kitâbü İr-fâkı'l-hayât, Kitâbü'l-Lü'lü'e*.

BİBLİYOGRAFYA:

Ali b. Rabben et-Taberî, *Firdevsü'l-hikme* (nşr. M. Zübeyr es-Siddîkî), Berlin 1928, s. 1, 8, 518-519; a.mlf., *er-Red 'ale'n-naşârâ* (nşr. I. A. Khalifa — W. Kutsch), Beyrut 1959; a.mlf., *ed-Dîn ve'd-devle* (nşr. Âdil Nuveyhiz), Beyrut 1973, s. 35-36, 98, 210; Taberî, *Târîḥ* (de Go-eje), II, 1276; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 239; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 354; İbn İsfendiyâr, *Târîḥ-i Taberistân* (özet trc. ve nşr. E. G. Browne), Leiden 1905, s. 130-131; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VI, 429; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 75-76, 191-192; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulemâ'*, Leipzig 1903, s. 31, 167, 187; İbn Ebû Usaybia, *Üyünü'l-enbâ'* (nşr. Nizâr Rızâ), Beyrut 1965, s. 414; İbn Halikân, *Vefeyât*, IV, 245; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 149; Steinschneider Lit. d. Juden, *Engishtran*, London 1957, s. 194; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 669; Sezgin, *GAS*, III, 238-239; Flügel, *ZDMG*, XIII, 559; von Maurice Bouyges S. J., "Aliy Ibn Rabban at-Tabariy", *Isl*, XXII (1935), s. 120-121; Muhammed Kürd Ali, "Ali b. Rabben", *MMAdm.*, XXII/7-8 (1947), s. 304-306.

NECİP TAYLAN

ALİ RÂMİTENİ

(على راميتنى)

(ö. 715/1315)

Hâcegân* silsilesine mensup
mutasavvif.

Buhara yakınlarında bulunan Râmîten (Râmeyten) kasabasında doğdu. Mahmud İncir Fağnevî'ye intisap etti. Ahmed Yesevî ve Seyyid Ahmed Atâ ile görüş-

tü. Alâüddeve-i Simnânî ile mektuplaştı. Yüz otuz yıl yaşadığı rivayet edilen Ali Râmîtenî, büyük oğlu Hâce İbrâhim sağ olduğu halde, vefat ederken yerine halife olarak küçük oğlu Hâce Muhammed'i bıraktı. Müridleri kendisine Hâce-i Büzürg (büyük hoca), Hâce Muhammed'e ise Hâce-i Hurd (küçük hoca) derlerdi. Oğlu Hâce Muhammed'den başka Hâce Muhammed Külähdüz, Hâce Muhammed Bâverdi, Hâce Muhammed Halâc, Hâce Muhammed Baba Simmâsî adlı dört halifesi daha vardır. Nakşibendiyye tarikatının kurucusu Bahâeddin Nakşibend, Ali Râmîtenî'nin halifelerinden Muhammed Baba Simmâsî'nin mürididir.

Hâce Azîzân lakabıyla meşhur olan ve Azîzân tarikatının kurucusu sayılan Ali Râmîtenî, zikir telkini konusunda cehrî ve hafî iki ayrı usul uygulamış, daha sonra Nakşibendiyye'de hafî zikir esas alınarak cehrî zikir terk edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Tibyân, II, 273^b; Reşahât Tercümesi, s. 53; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 413; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâ'ıku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 120; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-euliya'*, II, 182; Hasan Lütfi Shushud, *Masters of Wisdom of Central Asia*, Oxford 1983, s. 30-32.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ALİ b. REBÂH

(bk. ULEY b. REBÂH).

ALİ b. RIDVÂN

(bk. İBN RIDVÂN, Ali).

ALİ er-RİZÂ

(على الرضا)

Ebü'l-Hasen Ali er-Rızâ
b. Mûsâ el-Kâzım
(ö. 203/819)

İsnâaşeriyye'ye göre
on iki imamın sekizincisi.

Büyük bir ihtimalle 153'te (770) Medine'de doğdu. Doğum yılını 148 (765) veya 151 (768) şeklinde gösterenler de vardır. Babası Mûsâ el-Kâzım da Ebü'l-Hasan künyesiyle tanındığından Ali er-Rızâ, karışıklığı önlemek için Ebü'l-Hasan es-Sânî ve ayrıca Ebû Bekir künyeleriyle anılmıştır. Kendisine Sâbir, Râzî, Vefî ve Rızâ gibi çeşitli lakaplar veril-

miş olup bunlar içinde en meşhur olanı, Halife Me'mun tarafından verilen er-Rızâ'dır. Halife bu lakabı ona ilim, ibadet, zühd ve takvâ gibi üstün meziyetleri dolayısıyla vermiştir. Kaynaklar, Ali'nin bu lakapla çağırılmaktan hoşlanmadığını ve sırf halifenin ısrarı karşısında bunu kabul etmek zorunda kaldığını kaydeder. Babası Mûsâ el-Kâzım, Şiî İsnâaşeriyye'nin yedinci imamıdır. Annesi ise Habeshistanlı veya Sudanlı bir câriye (ümmü veled) olup adı hakkında çeşitli rivayetler vardır (Sükeyne, Ümmü'l-benîn, Şehd, Neciyye, Necme, Şakrâ vb.). Çocuklarının sayısı ve adları kesin olarak bilinmemektedir. Sadece Muhammed el-Cevâd'ın onun oğlu olduğunda ittifak vardır. Ayrıca Hasan, Ca'fer, İbrâhim, Hüseyin, Muhammed el-Kânî ve Âişe adlarında daha başka çocuklarının bulunduğu nakledilmekteyse de bu bilgiler kesin değildir (bk. Muhsin el-Emin, II, 13). Soyu, oğlu Muhammed el-Cevâd ile devam etmiştir.

Ali er-Rızâ Mescid-i Nebevî'de ilim meclisi kurup hayatını öğretimle geçirmiş, fetvalar vermiş ve ömrünün son yıllarına kadar siyasetten uzak kalmıştır. Ancak 816 yılında halife Me'mûn'un davetiyle Merv'e gitmesinden sonra, istemeyerek de olsa siyasete karışmıştır. Me'mûn, Ali er-Rızâ'nın Merv'e gelmesini sağlamak için Recâ b. Ebû'd-Dahhâk'ı Medine'ye gönderdi. Merv'e gitmek üzere Recâ ile birlikte yola çıkan Ali er-Rızâ, sırasıyla Mekke, Küfe, Nibâc, Basra, Erbuk, Horasan, Nisâbur ve Serahs'a uğradı. Şiî rivayetlere göre Nisâbur'da suyu az akan ve bugün Aynü'l-Kehlân adı verilen bir pınara uğrayınca suyu çoğalmıştır. Şiîler bu pınarı mukaddes sayıp hâlâ ziyaret ederler. Ali er-Rızâ Nisâbur'da muhaddis Ebû Zür'a er-Râzî ve Muhammed b. Eslem et-Tüsî ile karşılaştı ve onlara hadis rivayet etti. Merv'e ulaştığında kendisini iyi karşılayan Me'mûn, yakın çevresi ile sayıları 33.000'i bulan Abbasoğulları'nı topladı. Bunlara yaptığı konuşmada veliahtlığa Ali er-Rızâ'dan daha layık birini bulamadığını belirterek onu veliaht ilân etti (817). Önce bu görevi kabul etmek istemeyen Ali er-Rızâ iki ay direndiyse de sonunda Me'mûn'un ısrarına dayanamadı ve halife tarafından hazırlatılan ahidnâmeyi imzalamak zorunda kaldı. Daha sonra Me'mûn, sahih kabul edilen rivayete göre kız kardeşi Ümmü Habîbe'yi Ali er-